

En vestjysk friskole og dens forhistorie

Af Frode Sørensen

Indledning

En kreds af beboere i Oksbøl skoledistrikt i Aal sogn traf i efteråret 1915 den dristige beslutning at oprette deres egen skole. De gav den navnet Oxbøl Friskole. Det skete som en hastesag på et sted, hvor friskoler med tilhør i en folkelig bevægelse eller vækkelse var ukendt. Oksbøl friskole var og blev en ener på sin egn. Den opstod ved en protestaktion, ikke imod den gamle kendte skole snarere mod en åndelig undtagelsestilstand, der havde hersket i Aal sogn i mange år. Et flertal af beboere følte sig ved et lærerskifte udsat for de overordnede, dengang gejstlige, skolemyndigheders magtmisbrug. Det blev den dråbe, der fik bægeret til at flyde over.

Siden er der gået et par slægtleds tid, og det er blevet for sent at spørge blandt de oprørske stiftere, men en af dem gav sig dog tid til at skrive om sagen og dens forhistorie i en skrivebog¹, som heldigvis er bevaret tillige med forhandlingsbogen og de ældste regnskabsbøger samt alle skoledagbøger. Ved skolens ophør i 1959 blev det vedtaget »at alle Bøger og Papirer Friskolen vedrørende, som har arkivmæssig – historisk Interesse efter Ophævelsen skal opbevares i Arkiv«².

Det må forstås sådan, at disse ting engang måtte danne grundlag for en sammenhængende beretning om friskolen, dens forhistorie og virke som skole og kulturbærer. Hvis det skal være, mens der endnu er erindringsbilleder at støtte historien med, så er tiden inde.

Her skal jeg røbe mit eget nære forhold til den skole, som mine forældre³ var med til at skabe og holde igang deres liv ud. Som nysgerrigt barn lærte jeg nogle af dens nærmeste mennesker at kende, når de besøgte mit hjem eller viste sig i skolen ved festlige lejligheder.

Uden disse mennesker var der ingen friskole blevet. Derfor skal dens historie i min gengivelse også fortælle om mennesker uden at gå deres eftermæle for nær.

Forhistorien

Tilblivelsen havde selvfølgelig med skole at gøre, men var ikke forårsaget af en skolestrid. Sognets hovedskole i Oksbøl⁴ havde i henved 100 år været anerkendt for en fortrinlig undervisning i forhold til sin samtid, og dens lærere havde været vejledere i mangt et fremskridt af åndelig og materiel art også udenfor skoledøren. Kloge og erfarne sognepræster havde vist evne og vilje i samme retning. Sociale og religiøse skel var få og små. Af kirkelige retninger var der kun kirken selv. Indtil 1892.

Ved skolen var den tidligere højskolemand Niels *Hansen* Mortensen (1844-1926), førstelærer fra 1881 til 1915. Han var en kundskabsrig og energisk igangsætter af mange gode nyskabelser i landbrug, hedeopdyrkning, andelsvæsen og almen folkeoplysning. Børneskolens tøjrs slag var for kort for hans foretagsomhed. Han oprettede sit eget præliminærkursus med plads til boende elever – i folkemunde kaldt det lille universitet. Hans ideer var talrige, og mange lykkedes meget godt ved begavede bønders medvirken. Han var længe en førerskikkelse på egnen.

I 1891 – i degnen Hansens bedste tid – tog den 80 årige sognepræst P. O. Bloch sin afsked efter 30 års tro tjeneste for kirke og sogn. Med den 50 år yngre efterfølger, pastor J. N. Schou, vågnede det skikkelige Aal sogn op til en ensidig missionsk vækkelse med en forskrækkelse. Den gamle Bloch havde i al sin tid været nådig og human i tale og færd. Schou var nidkær og nådesløs. Med hårde og skarpe ord dømte og delte han det uforberedte sognefolk i frelste og fortabte. De første lærte at forgude ham, de

sidste følte sig fredløse i deres egen kirke, hvor det tvungne samvær mellem den strenge præst og den grundtvigsk-radikale degn Hansen blev pinligt.

Alle klager og forsøg på at få den uheldige præst flyttet eller afskediget prellede af på de kirkelige myndigheder. Som en nødløsning blev der i 1905 stiftet en valgmenighed med Hansen som formand og næsten halvdelen af sognets folk som medlemmer. Så kunne magtkampen fortsætte med præst og degn i hver sin lejr, og der blev to præster til at strides om den samme kirke. Det blev også svært for den nye menighed at lønne sin præst, så han kunne og ville fastholdes i de vanskelige forhold. Netop i 1915 blev embedet besat for tredje gang i 10 år. Men Schou var standhaftig.

Det var ingen hemmelighed, at Hansen med sine 70 år sidst i 1914 ville nå aldersgrænsen. Det er sagt, men ikke bevist, at han hang ved embedet, indtil han fik henstilling om at søge sin afsked. Der kunne være forventninger til, at Schou måske kunne forlade sognet og dermed sit magtfulde hverv som formand i skolekommissionen før et lærerskifte. Ingen ved hvilke overvejelser og sonderinger der har været i årene forud, men man vidste, at det sogneråd, der blev valgt i 1913, ville få læreransøgninger på sit bord. Nogle af de valgte kan have ladet Hansen trække tiden ud, mens de underhånden spejdede efter en velegnet afløser?

Sognerådets afmagt

Det er fortalt, at Hansen var skoletræt i sine sidste embedsår, og at der foruden den faste andenlærer Jensen i lang tid var bevilget en vikar, som vist nok også hed Hansen. Med Niels Hansens endelige ansøgning om afsked pr. 30.9.1915 var sognerådets ventetid forbi. – Hermed er vi nået til dyrlæge N. N. Højs interessante skrivebog »Om Oxbøl Friskoles Forhistorie« hvorfra der fremover vil blive citeret og refereret tillige med oplysninger fra andre kilder. Ifølge Høj forlød det »at Sogneraadet under Haan-

den havde lovet Andenlæreren ved Oxbøl Skole, Lærer Jensen, Førstelærerembedet efter Lærer Hansen«¹. Om det var rigtigt blev aldrig konstateret. Mange mente, at Jensen havde passet sin skole godt, men ikke udvist egenskaber der gjorde det ønskeligt at beholde ham som førstelærer og »endnu mindre som noget af en Fører for det grundtvigske og folkelige Liv i Sognet«¹.

Denne konklusion fra det første af mange beboermøder fik sognerådet til at foranstalte en skriftlig sogneafstemning, ja eller nej til om Jensen skulle være førstelærer. At han fik langt de fleste stemmer imod sig, blev aldrig offentliggjort. Den nemme løsning var afvist, og sognerådet måtte igang med at opstille en liste til biskoppens endelige afgørelse.

Der var 15 ansøgere at vælge og vrage iblandt. »Flere af Medlemmerne havde talt med adskillige Lærere, der alle havde gode anbefalinger og større eller mindre Eksaminer. Efter at næsten alle Sogneraadsmemmer og Pastor Schou havde udtalt sig om Stillingen og Forholdene her i Sognet, der jo var vanskelige, og at det gjaldt om at faa en dygtig og god Lærer, var Enigheden forbi«¹.

Ved enighedens ophør var der i sognerådet fire mod fire og en enkelt mand i vestsognets skoleområde, der »vilde holde sig »neutral«, da han ikke skulde have noget med Læreren at gøre«¹. Fire »vilde have en Mand af Indre Mission. De kunde ikke forsvare andet overfor deres Samvittighed«¹. De sidste fire var sognerådets formand, gdr. Jens Th. Jensen, Skjødstrup, bagermester H. C. Lyhne, Oksbøl, gdr. Niels Kristensen, Damsminde og gdr. J. P. Sørensen³, Borre. De var alle medlemmer af valgmenigheden, hvor Jens Th. Jensen var formand efter Hansen, men netop da på vej ud af både hverv og menighed. Alle i rådet var valgt på lokale egnslisters undtagen J. P. Sørensen, der var nyvalgt i 1913 på sin egen liste uden med eller modkandidater⁵. Om det var en skoleliste, kan der gættes på, fordi det netop blev ham og tildels Niels Kristensen, der overtog sagen efter sognerådets fiasko. Derfor er de nævnt her og vil blive omtalt igen senere. De

øvrige har kun interesse som stemmer, derfor ikke flere navne.

De fire nævnte, der alle boede i Oksbøl skoleområde, holdt sammen i ønsket om en lærer, der kunne føre skolen videre om ikke helt på samme måde så i samme ånd som Hansen, da han var bedst. En der med fornøden myndighed kunne styre præstens magt i skolen og tillige styrke den folkelige, grundtvigske livsudfoldelse i sognet. Det var bedst for magtbalancen. Deres mand til pladsen hed Mygind⁶ og var lærer i Tistrup sogn nord for Varde, og det kan tænkes, at han med så nær afstand har kendt de stedlige forhold, og hans folk kendte måske også ham?

Det hold, som »vilde have en Mand af Indre Mission«¹, følte sig måske mere bundet af præstens autoritet i sogn og skole end de andre fire. Skikken var gammel og sejlivet. Da Schous vækkelsesbølge skyllede ind over sognet, rev den flere kvinder med sig end mænd. I adskillige hjem blev konen omvendt, mens manden nøjedes med at dæmpe nogle menneskelige laster til gavn for sig selv og husfreden. Missionens kvindemøder blev en spire til frigørelse fra hjemligt stræb og slæb, og uanset religion er det sandsynligt, at den aktuelle skolesag optog kvinderne mere end f.eks. vej- og vandløbssager, men det var mænds sag at træffe afgørelser.

Og i afgørelsens time skiftede den »neutrale« mand sind til fordel for missionsmanden, lærer Pilgaard fra Ikastegnen, som dermed kom øverst på listen med fem stemmer, hvoraf kun to var fra Oksbøl skolekreds. Således gik det til, at lærer Mygind blev henvist til andenpladsen med de fire stemmer, der *alle* var fra skolekredsen. For god sik og ordens skyld blev en tredieplads besat med lærer Paa-ske fra Holstebrokanen. Om det var en hønnør for borgfred eller blot en gestus, der gav ham alle ni stemmer, er svært at forstå, men det skulle få uventede følger. Indstillingen skete 15.10.1915.

Biskoppens almagt

Sognerådet havde nu gjort sin pligt, men dermed var fol-

ket ikke tilfreds. Allerede samme aften blev der »holdt et Møde paa Kroen, hvor man enedes om at samle Underskrifter paa følgende:

»Til Biskop Koch i Ribe: »Vi bosiddende Beboere i Oxbøl Skoledistrikt i Aal sogn tillader os hermed i al Ærbødighed at anmode Biskoppen om at udnævnte Lærer Mygind, indstillet som Nr. 2 paa Listen, til Førstelærer ved Oxbøl Skole. Vi gør dette, da sikkert langt de fleste af Skoledistriktets Beboere ønsker saaledes, og da Forholdene her i Sognet, dem Biskoppen kender saa godt som nogen, vil være bedst tjente dermed«¹.

Adressen fik 117 underskrifter og kun en i hver familie. Sognerådsformanden, Jens Th. Jensen, proprietær Jens Vindfeld⁷ og dyrlæge Høj valgtes til at rejse til Ribe med listen.

De blev elskværdigt modtaget af biskop Koch, der bl.a. sagde, at han ville følge det ansvarlige sogneråds indstilling, for de, der havde ansvaret, skulle også tage det. Ellers ville det blive skubbet over på forældrene, der heller ikke ville være glade for ansvar og helst ville lade det gå videre til børnene og lade dem bestemme, hvem de ville have til lærer.

Biskoppen undrede sig over de gode anbefalinger, alle lærere kunne få. Han mente ikke, de havde godt af dem. Det havde han ikke selv haft af en god anbefaling.

De tre udsendte havde gjort gældende, at indstillingen var blevet en anden, hvis den »neutrale« mand havde undladt at stemme som først antaget, men »Biskoppen syntes, han havde gjort sin Pligt ved at stemme, selv om han ikke boede i Skoledistriktet«¹.

Ved hjemkomsten fra Ribe lå der et brev fra lærer Pilgaard, der havde hørt om stemningen og meddelte, at han ikke ønskede embedet. Der blev rettet henvendelse til lærer Paaske om også at trække sig tilbage, idet han oplystes om forholdene, men det ville han ikke »for saa kunde han ikke søge Embede i Ribe Stift mere, og han troede det var Guds Vilje, han skulle her til Sognet«¹.

Den 5. november 1915 kaldede biskoppen lærer Paaske

til førstelærer ved Oksbøl Skole fra 1. december at regne. Det »føltes som et Slag i Ansigtet paa os allesammen, haardest ved dem der havde været med i Striden om Pastor Schou«¹

En harmfuld protest og dens mand

Så tog begivenhederne fart. Den 16.11. kunne der i Varde Folkeblad læses »en skarp og saare velbegrundet Avisartikel«¹ af J. P. Sørensen. Under overskriften »Den biskopelige Magtfuldkommenhed« anklager han biskop Koch for magtmisbrug, fordi han ved lærerkaldelsen havde tilsidesat det solide beboerflertal, der var for den absolut kvalificerede lærer Mygind, »maaske for at glæde den ikke just for sine Fortjenesters Skyld nok som bekendte Pastor Skov« [Schou].

Efter et sammenlignende afsnit om franske og danske kongers fortidige magtglæde fortsætter den harmfulde J. P.: »det interesserer mig mindre, om vi kan finde den nykaldede Lærer brugbar til at undervise vore Børn [hvad han dog håber]. Hvad det nu gælder om er saa virksomhedsfuldt som muligt at protestere mod den Ringeagt, der er udvist imod os«. Han erkender, at sket er sket, men »Magtens Ihændehavere er tilbøjelige til ikke alene at bruge deres Magt, men tillige at misbruge den, indtil de faar at føle, at nu den ikke længere«. Derfor mener han, at »den enevoldstiltbøjelige Prælat paa Ribe Bispestol« skal mærke, at her var han for langt ude«. Artiklen munder ud i en stærk opfordring til »at bygge vor egen Skole og antage vor egen Lærer« og »den Byrde vi vil faa ved baade at have Valgmenighed og Privatskole vil ikke blive ringe, men jeg tror ikke, at vi er mere fattige, end at vi kan, naar vi vil, og jeg haaber, at vi vil«⁸.

I Ribe Amts Tidende den 4.12. kom der et svar fra den nye valgmenighedspræst, cand.theol Edv. Eller (1883-1964), der netop var indsat i sit første præstekald 26.9. og næppe kendt med de sære forhold og folk endnu. Eller kunne lide friskoleformen, bl.a. fordi den gav forældre et skolevalg og en følelse af ansvar for deres egen skole, men

han kunne ikke lide den harmfulde tone som var båret af »ukristelig Aand og Tankegang«. Man kunne ikke skabe den rette grobund for en god friskole i vred protest mod en lærerkaldelse.

Det kunne J. P. og Eller nok være enige om, når bølgene fik tid at falde til ro, og de lærte hinanden bedre at kende. Men nu hastede det, fordi en friskole skulle være stiftet, før lærer Paaske sad i sit embede. Det var ikke hans person eller hans endnu ukendte undervisning, der skulle protesteres imod. Før Ellers meninger nåede ud til lærerne, var der kaldt sammen til stiftende generalforsamling i Oxbøl Friskole.

Det er nødvendigt for forståelsen af hele den kritiske sag at fortælle lidt mere om J. P. Sørensen, end hans skarpe ord i avisen kan gøre. Han var født og opvokset på den lille gård i Borre, som han overtog efter sin far i 1903. Som barn gik han i skole ved Hansen og til præst ved Schou i 1892, netop da han var værst. Her kom den lidt følsomme dreng ud for et åndeligt tyrani, som han aldrig helt glemte og nødigt omtalte. Hvad han i moden alder skrev derom, er kun kendt af ganske få og er fremdeles i privat forvaring. Han anså Schous personlighedsspaltede, utidige opførsel som mere sindsyg end ond, og derfor var Schou som præst aldeles uegnet.

Fra den tid stammede J.P.'s mangel på autoritetstro og ærbødighed for den officielle kirke og dens præsteskab. Han blev en radikal »fritænker«, hvis tilhør i valgmenigheden var mere pligt end lyst. Sagt med egne ord var han ukirkelig, men ikke ukristelig. Hans kone, Marie, var et ægte barn af den store, grundvigske frimenighed på Mors og en stabil kirkegænger. Fra sin barndom på limfjordsøen kendte hun ikke andre skoler end friskoler og ønskede inderligt en sådan for deres fem børn. Flygtigt set var de et par modsætninger, på nært hold supplerede de hinanden godt.

Man sagde, at J.P. var ensidig, men i sine overvejsers »lønkammer« var han alsidig. Når han kom ud derfra, var han tro mod sin beslutning (nogle sagde stejl). I skolesa-

gens skæbnetime skulle den retfærdige harme holdes varm for at bruges, thi »vil man målet, må man ville midlet«.

Hans vigtigste krav til en skole var, at den ville kende sin begrænsning, uanset hvad navn den havde. Han troede på »Livets Skole«. Da det glippede med lærer Mygind, så han ingen anden udvej end »vor egen Skole«.

Beslutningen

Der blev holdt flere møder. Ved et af dem »valgtes Jørgen P. Sørensen, Anton Lauridsen⁹, Fru Inger Rahbæk og N. N. Høj til at arbejde for Oprettelse af en Friskole«¹. De søgte oplysning om sagen i almindelighed, foretog bl.a. en rejse til Askov og søgte at få underskrifter på følgende: »Ved et af ca. 30 af Skoledistriktets Forældre den 18.11. afholdte Møde viste der sig at være omtrent Enighed om, at som nu Forholdene foreligger er den mest tilfredsstillende Ordning af Skolesagen ved Oxbøl Skole, at vi, som ikke alene er utilfredse med den nys foretagne Lærerkaldelse, men ogsaa ønsker vore Børn undervist paa en anden Maade, end Kommuneskolen kan ventes at være i Stand til under de givne Forhold, selv søger at oprette vor egen Skole og selv antager vor Lærer«¹.

Det vedtoges ogsaa, at de som ville være med, skulle tegne sig som medlemmer for fem år og »hver efter sin Evne og Interesse for Sagen forpligtede sig til at yde et selvbestemt aarligt Bidrag«¹.

Der blev tegnet årlige bidrag på godt 1000 kr. af 29 medlemmer, hvoraf godt halvdelen var forældre med skolesøgende børn, nogle var vordende, og der var folk uden børn, der gerne ville yde penge. Ved møderne derefter var »Stemningen mest for at begynde, om end mange var bange for, at der var for faa om at bære Sagen frem. Med Undren og Skuffelse saas der paa mange, der holdt sig tilbage nu da Følgerne af deres Underskrift til Biskoppen skulle tages«¹. Mens nogle vaklede fra tro til tvivl, var der andre, som skred til handling:

»Paa et Møde 6.12. vedtoges det imidlertid at Skolen

skulde begyndes, Bestyrelse blev valgt og fra den Dag skriver sig Oksbøl Friskole. Da blev den endelige Beslutning taget, og Arbejdet koncentreret om Lærer, Lokale og om muligt mere Tilslutning. Den saakaldte Kirkestue i Forsamlingshuset blev lejet for 5 kr. mdl. fra 1. Februar 1916, og fra samme Dato antoges Lærer Sørensen fra Kjelst¹⁰ som *foreløbig* Lærer for 25 Børn«¹. Der blev også mindet om, at Skolekommissionen skulle underrettes om udmeldelse af medlemmernes børn.

Mon ikke der blev åndet lettet op efter al den dramatik? For sagens nærmeste forkæmpere var der slidt meget på kostbar tid og nattesøvn. De fleste var småbønder omkring de 40, der havde nok at se til i deres hjemlige virke. Ingen af dem var rige, men de kunne svare enhver sit, og de havde en flok børn, som de skyldte en god opvækst hvortil hørte en god skole. Og de var villige til efter evne at ofre penge på uhåndgribelige goder – var også indstillet på at de, der betalte også måtte være med til at bestemme. Deres liberale sindelag var mere radikalt end konservativt.

Et sideblik ud i den vide verden kan fortælle, at det var i den første verdenskrigs andet år, og at regeringen i Danmark var radikal indtil 1920. Krigstidens tiltagende vareknaphed og dyrtid var strengere for embedsfolk end for bønder, der tildels havde »føden og klæden« i deres eget hus.

En god begyndelse og dens folk

Friskolens første bestyrelse var ret alsidig. Ud af fem ialt var de to kvinder. (Det var netop samme år, kvinderne fik valgret til rigsdagen). Formanden, gdr. Anton Lauridsen var en fåmælt mand, som med god forstand røgtede alle de andelshverv han kunne overkomme udover at drive sin enggård i Skjødstrup. Hans høje, magre skikkelse var let kendelig på det røde fuldskæg, men kun få lærte ham at kende godt. (Set med unge øjne var han en »træmand«). Han og hans kone Agnes, en snaksom københavner, der følte sig hjemme i Aal sogn, var blandt valgmenighedens trofaste venner.

Den ene af de to bønderkoner fra Borre, Karen Tobiasen, var som datter af den gamle degn, Niels Hansen, kendt med både bondeliv og skoleliv. Hun havde arvet sin part af Hansenslægtens foretagsomhed ude som hjemme. Hun tog gerne ordet i forsamlingen uden hensyn til Paulus.

Marie Sørensen var måske den, der som gammel friskolepige havde størst forståelse for friskolelivet indenfor murene. Hendes ægtemand havde haft anstrengelser nok i slaget om skolens eksistens og var den, der kunne være mere nyttig i »fri dressur« end i en bestyrelse. Og han var fremdeles skolens mand i sognerådet.

Dyrlæge Høj blev den første kasserer og fortsatte tillige som sekretær, idet en forhandlingsbog til 85 øre afløste den hidtidige skrivesbog.

Den femte stol blev optaget af viktualiehandler (og barber) P. Bertelsen Friis, Oksbøl. Han havde nogen kendskab til friskoler fra sin kone, Ida, der var fra det blide grundvigske sogn Aale v. Horsens.

Bestyrelsens første og største opgave var nu at finde en erfaren lærerfamilie, der med lyst ville være med til at skabe en holdbar skole og tillige føre an i det folkelige og kirkelige oplysningsarbejde, som havde ligget i dvale siden Hansens bedste tid. Trods de store fordringer lykkedes også den sag godt og hurtigt.

Det er fortalt, at familien Friis under et julebesøg i Idas hjemegn hørte om en lærer på Elbæk højskole ved Horsens, der hed Kristen Kolding. Han var en bondesøn o. 35 år fra Ringkøbingkanten, der havde en stor eksamen fra seminariet. Hans kone, Marie, var småbørnslærerinde. Fra en tid i skolebyen Vestbirk havde de kendskab til både høj- og friskoler.

Den 14.1.1916 blev der ifølge regnskabsbog udbetalt 9,50 kr. til »Forstander Kolding for Foredrag« og fire dage senere er der skrevet, »Kolding valgtes enstemmigt til Lærer fra 1ste August 1916«²⁾.

Hidtil er der kun fortalt om de voksne. Hvordan stod det til med de 25 børn, der 1.2.1916 skulle flytte fra den

Lærervikar Hans P. Sørensens afsked med 27 børn 1916. Foto i arkiveje.

tilvante kommuneskole til forsamlingshusets lille kirkestue, uanset om de ville eller ej?

En gammel elev skrev i et brev til friskolens 25-årsdag i 1941¹¹: »Jeg var begyndt min Skolegang i 1914 i Kommuneskolen og var temmelig misfornøjet med at skulde flyttes over i en anden Skole, hvor man efter Sigende lærte al mulig Daarligdom, saasom at drikke Øl og Brændevin. Jeg blev nu glad for den nye Skole, ja, jeg blev vel saa glad for den, at jeg ret beset aldrig er holdt op med at gaa i Skole«.

N. N. Høj har skrevet om »Lærer Sørensens gode Undervisning og hele Skolegerning i Forsamlingshuset, hvor alle Forældre og ikke mindst Børnene var glade for ham« og »han bidrog meget til, at det gik op for flere og flere, at en Friskole, hvor Hjem og Skole kan arbejde Haand i Haand med det samme Maal for Øje, er det, der bør stræbes efter og ofres meget for at naa«.

Det var den unge, ugifte Hans P. Sørensens første skolegerning, som han fik betalt med 75 kr. månedlig. Hans

ansættelse var kun midlertidig, fordi friskolen havde brug for en hel lærerfamilie med erfaring.

En generalforsamling 16.3.1916 vedtog »at bygge en Friskolebygning i Aal Plantage, hvis der kan købes en Byggeplads« og »Friskolens Bestyrelse skal sørge for saa mange Garanter som muligt«. Ti navngivne mænd »tegnede sig som Garanter med det samme«².

Det kan undre i eftertiden, at der let og hurtigt kunne købes en byggeplads af Statens Klitvæsen, hvis opgave jo var at værne om den endnu unge plantage. Hvorvidt den velhavende og formående bonde Niels Kristensen, Damsminde, var en god formidler i sagen kan der gættes på, men der er bevis for, at de 645 kr. som pladsen kostede, var en gave til friskolen fra Niels og hans kone¹. De var ældre folk uden børn, vant til at spare på skillingen til daglig, men villige til at lade daleren springe for en god sag. Som tak for den store gave blev han udnævnt til at være friskolens revisor sammen med sin nabo, Jens Vindfeld, Hesselmed.

Pladsen var 1½ tønde land stor (8270 m²) og stedet var ideelt i læ af skoven mod vest og tæt ved den solide vej fra Oksbøl skole til Aal kirke vestom Oksbøl by. Byggeriet blev planlagt af lærer Kolding og arkitekt Christensen i Elbæk, der hjalp hinanden med at lave tegning og overslag til en solid og rummelig skolebygning, der blev opført i sommeren 1916 af murerm. J. Nielsen, tømrerm. N. Chr. Nielsen og snedkerm. Poul Madsen, alle Oksbøl. Huset kom til at koste 16.000 kr. hvortil der blev lånt 13.000 i den lokale sparekasse og 4000 kr. af en yngre gårdejer i sognets sydkant, der med tiden fik mange børn til skolen.

Kristen Kolding var den rette mand til at styrke optimismen i skolekredsen. Bag hans beskedne lønkrav på kun 1000 kr. årligt samt fri bolig lå et ønske om at få plads til at uddanne friskolelærere og at holde efterskole. Derfor vovede man at bygge stort, mens man var ved det. Det kunne måske også styrke skolens omdømme at vise vilje og evne til at bygge med maner. Der skulle være højt til loftet i mere end en forstand.

Den 25.9.1916 blev der holdt åbningsmøde i en stilfuld og smuk rød bygning, hvis høje tegltag kunne afværge al folkevid om den stråtækte skole. Hvad der blev tænkt, sagt og sunget på denne festdag, har Høj intet skrevet om, og det er ingensinde hørt eller læst, at den nye skole satte mere splid, end der var i forvejen – måske tværtimod? At den høje, smukke skole i skovkanten var en pryd for by og egn måtte enhver kunne se. Og den nære kommuneskole, der kunne ses ud af friskolens store vinduer, vedblev at være den største. Den fik bedre plads, kunne spare et lærerembede, og dens nye førstelærer var på sin vis en kvalificeret skolemand. Skolelivet som helhed havde vundet i værdi, ingen havde tabt og ingen behøvede at bære nag. Dagen efter indvielsen blev skolen erobret af 11 børn flere end de 25 fra forsamlingshuset. Der var plads nok, og den ret så moderne skole kunne være en god reklame for sig selv. Allerede på den tredje skoledag vedtog bestyrelsen »at Optagelse af nye Medlemmer for Fremtiden først kan finde Sted, naar Optagelsen er godkendt af Be-

Friskolen o. 1920, set fra sydøst.

styrelsen, der i hvert enkelt Tilfælde overvejer alle Forhold«². Flere elever skulle også betyde flere penge, thi ingen kunne endnu overskue, hvad det ville koste at holde skole. Det var ikke sikkert, at de frivillige bidrag »hver efter sin Evne og Interesse for Sagen«¹ ville give penge nok? Den idealistiske lærer Kolding var måske mere beskeden i sit første lønkrav, end han havde råd til? Skolen var betalt med lånte penge, der skulle forrentes og afdrages. Det var ikke frivilligt. Et tilskud fra Aal kommune på 200 kr. i finansåret 1916/17 blev året efter forhøjet til 350 kr. Samme år blev der modtaget et statstilskud på 525 kr. Små penge i forhold til nutidstal, men dog en god del af den lærerløn, som de offentlige kasser slap for andet steds.

Skoleplanen var lavet af forældre og lærerfolk i fællesskab ud fra en vestjysk skoleordnings grundprincip, at børnene skulle have tid til hjemmearbejde og eftertanke. Ingen var i skole mere end en halv dag af gangen, og de 10-13 årige i ældste klasse kun tre lange formiddage ugentlig fra 1. maj til oktober. Lektielæsning med overhøring kendtes ikke, men der blev med tiden meget hjemmearbejde af skriftlig art. Hvordan skolen var at leve i og med følger i et afsnit om min egen skoletid.

Fra 1.10.1916 og fremdeles er der ført en skoledagbog (forsømmelsesprotokol) på hvis første side, der står navne på 20 elever i ældste og 16 i yngste klasse. De kom fra 11 landbohjem i Oksbøl skoledistrikt og fra fire hjem i Oksbøl stationsby. Ingen af børnene kom fra hjem, hvor der kun var lønindtægt fra daglejerarbejde etc., og nogle af børnene fra byen var undervist hjemme, indtil friskolen fik eget hus. Den længste skolevej var 3-4 km, som blev overvundet til fods.

Forsømmelser »uden lovlig Grund« var sjældne. Sygdom og dårligt vejr var lovlige grunde. Både første og anden vinter var der i 4-5 dage »ingen skolegang paa Grund af daarligt Vejr« og i april 1917 ingen skole i 11 dage, fordi der var brændselsvanskeligheder.

Senere blev der sygedage. Den 28.10.1918 lukkede sko-

len, fordi læreren fik »Spansk Syge«, der varede i fire uger. Og fra 6.-14. december måtte der lukkes igen på grund af samme sygdom, og i lang tid derefter blev halvdelen af børnene holdt hjemme »dels af Epidemien, dels af Forældrenes Frygt for denne«. I februar 1920 måtte der atter lukkes på grund af »den spanske«, denne gang i ni dage.

Forhandlingsbogen og andre tekster om den første tid kan røbe, at friskolen blev en lige så rig oplevelse for forældrene som for børnene. De fleste hjem var også med i valgmenigheden, men der var også folk, som havde »skiftet præst« i sin tid, der undlod at lade deres børn skifte skole – dog ikke af modvilje mod friskolen.

De mennesker, der samlede sig om friskolen og dens medlevende lærerfolk, havde måske længe haft et savn, der ikke kunne opfyldes hverken i forsamlings- eller missionshus. Lærer Kolding var en kundskabsrig mand, der gerne delte ud af sin viden til alle aldersklasser. Desuden blev alle væsentlige skoleanliggender drøftet med forældrene.

Det blev 1917, før et forslag til love for friskolen blev forelagt og enstemmigt vedtaget. I det første af kun seks paragraffer hed det, at »Skolens Formaal er at undervise Medlemmernes Børn i de alm. Skolefag samt at søge at opdrage og paavirke dem i en god christelig (grundtvigsk) Livsanskuelse«².

Efter vedtagelsen »fulgte en Debat om Koldings Løn, som der var alm. Enighed om, at den var lovlige lille, selv om der dog ogsaa blev hævdet, at det ikke var saa galt, som det fra anden Side blev fremhævet. J. P. Sørensen, Borre, fremlagde 500 Kr. til Kolding som Lønforhøjelse, vilde saa Medlemmerne tilbagebetale ham noget af Beløbet, saa var det godt, og vilde de ikke, saa gav han selv de 500 Kr.«²

I krigstidens dyrtid knob det stadig at få pengene til at slå til, og det var ikke Koldings skyld. Op til jul 1917 vedtog bestyrelsen »at Lærer Kolding snarest muligt skal have 200 Kr. i Dyrtidstillæg. Hvorledes de fremskaffes udsættes

til næste Møde². Regnskabets underskud på 700 kr. gjorde det nødvendigt at foreslå en alm. bidragsforhøjelse samt at forhøje Koldings løn.

I 1920 blev hans faste løn sat op til 2800 kr. – og der gik mange år, før der igen blev reguleret nedad.

Eksamen

Mens det takket være forøget statstilskud lysnede lidt for økonomien, blev der mere debat om skoleprincipper. Friskolen var selvfølgelig eksamensfri i den forstand, at karakterbog o.l. var ukendt, men hvert år kom der tre mand af skolekommissionen og overværede undervisningen. (Den ene var sognepræsten). Det kaldtes eksamen, men det var også forældredag, idet der sad en række mødre langs hver side og lyttede opmærksomt med, alt imens de hæklede.

Det var i 1919 at »Kolding og Fru Kolding gerne vilde være fri for Eksamen i Religion, da de begge mente, at det var en Komedieforestilling. Derom udspandt der sig en længere Diskussion. Det vedtoges at slaa en Tankestreg –².

Samme år blev det nødvendigt at få en lærerinde til hjælp på grund af Marie Koldings svagelighed.

Eksamenskole spøjte igen ved generalforsamlingen i 1920, hvor »N. N. Høj meddelte om de Planer, der er fremme om at danne et Mellemskolekursus. A. Lauridsen kritiserede Eksamensvæsenet, idet han fremhævede, at alt for mange tog Eksamen, saa mange, at der ikke var Embeder til dem, og der blev for faa til det fri Erhverv. Kolding fremhævede, at han næppe var den rette Mand, naar der forlangtes, at han skulle undervise til Eksamen. Han vilde melde sig fra, hvis der forlangtes Lektielæsning i Aandsfag (religion og historie), og at det var sidste gang han holdt Eksamen i Religion, hans Samvittighed forbød ham det. Og det, at han gik for saa ringe en Løn, maatte give ham Tilladelse til at sige sig fri derfor. Snedker Madsen gav tanken om at danne Mellemskole sin Tilslutning,

Det første hold realkursister 1922. Foran døren ses Kolding og Marie, derefter Grethe og Edv. Eller og Nanna Friis. På bænken foran: Jens Kolding, Mogens Eller, Helene Kolding og Marie Bruun, Vestbirk (fru Koldings niece). Foto i arkiveje.

idet han troede, at Børnene kunne tage Eksamen uden at tage Skade og endda gaa tilbage til et Haandværk«².

Der blev ingen mellemskole, men der kom noget andet – uden den eksamen, som var Koldings friskolesind imod (det var ikke evne og kundskaber han manglede). Han kaldte det realkursus, og dets hensigt var at forberede elever over 12 år fra friskolen eller andre skoler til en »rigtig« real- eller præliminærskole med eksamen. Undervisningen, mest i matematik og sprog, foregik i Koldings egne stuer om eftermiddagen, og der kom med tiden også mere voksne elever fra egnen vest for Varde. Derved blev det en form for efterskole (på egen kost). Nogle læste videre, andre søgte til landbrug, håndværk eller handel. Alle kunne få, hvad de ønskede, og friskolen undgik eksamen.

Friskolen og valgmenigheden

Det tog en del år at finde en form, der passede til elevantal, lærerkræfter og penge. Marie Kolding var god til at holde skole med de små, men svag af helbred og det kostede at holde pige i huset. Der var for få elever til en ung heltidslærer mere, men flere end Kolding alene kunne overkomme. Han havde ved sit komme ikke lagt skjul på at være et udadvendt menneske. Det var Marie også. I valgmenigheden var han selvskreven som degn. Som foredragsholder på egnen blev han snart brugt og anerkendt. Hans indsigt i mange samfundsforhold var stor, og han var en god taler. I sin foretagsomhed lignede han en del den gamle degn Hansen, da han var bedst. Skolen blev passet ude og inde. En stor og smuk have fik han også tid og forstand til at få anlagt og passet. Kolding og Marie var og blev de folk, kredsen havde ønsket sig.

Forholdet til Aal valgmenighed var nært og godt, for nogle måske en uskreven forudsætning for friskolens eksistens. Valgmenigheden var der først, men begge var udløbere af striden omkring den besværlige og standhaftige pastor Schou.

I 1917 fik Schou (omsider) nyt embede i Torsager og blev efterfulgt af M. Engel-Jensen (f. 1876), der slet ikke lignede ham hverken i sind eller skind. Han var en blid og moderat missionsmand med evne og vilje til at være præst for både onde og gode, hvis de ville bruge ham. Valgmenigheden havde levet så længe, at der var skabt en tradition. At dens præst, Edv. Eller, efter opfordring søgte embedet som sognepræst efter Schou, har kun Eller selv fortalt.

Med Ellers udnævnelse til kapellan i Varde o. 1921 stod valgmenigheden igen uden præst og uden midler nok til at lønne en mand på heltid. Der opstod tanker om at knytte menighed og friskole tættere sammen, ved at Kolding udover at være lærer også blev valgmenighedspræst (at han ikke var teolog var næppe en hindring i en fri menighed). Pastor Eller støttede tanken mere end Kolding selv, men de allerfleste ville beholde ham ved skolen fuldt og helt,

og derved blev det. Valgmenigheden måtte så nøjes med, hvad Eller kunne yde ved siden af at passe sit embede i Varde, en ordning der ikke var holdbar i ret mange år. Og det svandt i medlemsskaren.

Friskolen og sognerådet

I forhandlingsbogen blev der i mange år skrevet mere om penge end om skole. Problemet var stadig misforholdet mellem penge og plads, der skulle forrentes og afdrages og vedligeholdes. Elevtallet var i 1924 steget til 48, og kommuneskolens var sandsynligvis også forøget i takt med befolkningstallet. En forhandling med sognerådet gik i korte træk ud på, at friskolen, der havde »Plads og Vilje til at modtage nogle flere Børn«², foreslog at lade de kommunale skolepenge følge børnene (uanset hvilken skole de søgte). På det grundlag ville friskolen forsøge at skaffe sig mindst ti børn mere.

Forslaget var rimeligt og logisk deri, at forældre og medlemmer med deres skat tog del i kommunens skoleudgifter tillige med, at de ydede skolepenge til deres friskole. Tanken var at udnytte de bestående lokaler og lærerkræfter bedre, men sognerådet var afvisende og tilbød i stedet at overtage friskolen og lade den indgå i det kommunale skolevæsen.

Denne hensigt blev selvfølgelig afvist af friskolen, al den stund den ville vedblive at være friskole. Den erklærede sig villig til forhandling om andre muligheder samtidig med at søge om forhøjet tilskud af kommunekassen. Om der skete mere i sagen, er der ikke fundet tal eller ord for. Friskolen klarede sig, og dens daglige skoleliv gik sin gang.

Min skoletid

Jeg kom til verden i det samme år som skolen. Jeg lå i vuggen, da min mor blev medlem af den første bestyrelse, og jeg var formodentlig med til indvielsen i min barnevogn. Jeg var heldig derved, at mine skoleår faldt i dens »guldalder« – men det var ikke min skyld.

Det begyndte 1. maj 1922. Jeg fulgtes med mine to søstre, der gik i den store klasse. Vejen og skolen kendte jeg ud og ind fra mange besøg hos min seksårige legekammerat, Jens Kolding. Hans mor fortalte bibelhistorie om Adam og Eva, og vi sang »Gud plantede en have fra øst til vest«. Da vi havde hørt om Abraham og Isak m.fl. hed den lille skov af unge ædelgran vest for legepladsen Mamrelund.

Vi var tre årgange i den lille klasse, ialt 22 mellem seks og ti år. Skoletiden var tre timer daglig, under sommer-skolen skiftevis fra 9-12 eller fra 13-16. Marie havde fortællertimer og lidt regne- og staveøvelse med vi nye inde i sin stue, mens lærerinden læste med de andre. Om vi fik lært at stave er siden glemt, men det var skik, at den første »Myrebog« var læst, før man kom i skole.

Efter sommerferien fra midt i juli til september blev lærerinden afløst af den unge lærer Bruun, som var Marias nevø. Hans tid blev kort, men vi var meget glade for ham. Pladsen var ikke til at gifte sig på. Efter sit bryllup med Agnes fik han embede i Alslev og efter nogle år dér i Briksbøl i Skads sogn.

Hans efterfølger blev nok friskolens eneste læreruheld. Efter hans fyring fik Kolding hjælp af en af sine gamle elever, Nanna Friis fra Oksbøl, der havde taget præliminæreksamen i Tarm efter realkursus hos Kolding.

I den lille klasse var der afveksling i lærerfolket. Hvis Kolding skulle til møde eller være degn ved en jordefærd, blev deres unge pige sat til at holde skole, eller der gik bud efter Karen Tobiasen i Borre. Et voksent menneskes nærvær var det vigtigste. Så var der ro.

Min skolevej på knap 1,5 km var overkommelig. Vinterskolens godkendte fodtøj var lange hoser i jernskoede træsko ude og hjemmesyede tøjsko inde. I den lune sommertid gik vi på bare fødder. Lange bukser, før man gik til præst, kendtes ikke.

Hjemme var jeg som den femte i kullet regnet for en forkælet efternøler. Blandt børnene i nabolaget var jeg alene på den tilladte vej til friskolen. De andre var vant til

at følge de gamles trådte stier, der tog retning mod kommuneskolen. Deres skoletider var også tit anderledes. Det var fristende at snyde sig til lidt følgeskab med de rette for at undgå mobning fra de forkerte. Dette forhold havde mere med land og by og noget socialt at gøre end med to skoler. Mine fødselsdagsdrenge kom fra vort nabolag uanset skoletilhør.

Med blandede følelser så jeg hen til 1. maj 1925. De fleste kom i storeklassen efter tre år i den lille, men jeg manglede lidt i at være ti år, og så længe »skal du ikke tro, du er noget« mente min 14 årige søster uden at røbe sin egen korte skoletid. Selv var jeg egentlig godt tilfreds med at være »stor« i den lille klasse, men ville dog nødig føle mig fornædret. Spændingen blev udløst den sidste lørdag i april med Koldings telefonbesked om, at Frode skulle møde mandag morgen kl. 7.

En skoledag fra 7 til 12 var i det mindste en madpakke værd. Til gengæld kunne der blive en halv og en hel dag i sammenhæng hjemme.

Det var slet ikke ilde at være lille i storeklassen. Vi var 29 ialt, og den store aldersspredning over fire år løste måske flere problemer end den skabte? Sommerskolens mængde af hjemmeopgaver var overkommelig. Vi havde skovture med tilhørende botanik, badeture til Fåresø og en heldagsudflugt med jernbane til Esbjerg, Kolding eller Ribe ect. En årlig eftermiddagstur til Vejrs strand med hestevogn og medbragte madkurve var for hele skolen og dens forældre. Den ene havtur lignede den anden bortset fra vejret, men netop derved blev den en kær tradition – også fordi alle var med.

Med vinterskolen hver dag fra 1. oktober blev det pludselig svært. De skriftlige regneopgaver, Kolding sendte os hjem med, krævede mere, end vi hidtil havde lært. Han havde selv så let ved det, at vi følte et tomrum imellem de to klasser. Min 16 årige søster var god til at hjælpe mig, men det kneb at bevare selvtværsfølelsen, da jeg måtte overlade den sværeste opgave til hende.

I læsetimerne skiftedes vi til at læse højt af Rolfsens

verdenshistorie. Det kedede os både som dansk og som historie. Koldings fortælle timer var præget af hans tiltagende foredragsvirke blandt voksne, og hans store historiske viden blev politisk betonet. Det nye parti, Danmarks Retsforbund, vandt både hans hjerte og forstand. Ved folketingsvalget i 1926 var han partiets kandidat i Vardekredsen og dermed til møde hver aften i et par uger udover at passe skolen upåklageligt.

Det var familien Koldings uegennyttige gerning, at der blev en anerkendt friskole. Da den opgave så ud til at være løst, ville de mere, lidt mere end de kunne overkomme. Efter pastor Ellers bortrejse i 1922 sagde han ikke nej til at være formand i sognets ungdomsforening, og det var en selvfølge, at han gjorde sit bedste for at holde sammen på den halvvejs præsteløse valgmenighed. Friskolens lønninger var stadig begrænset, og Maries svagelighed gjorde det nødvendigt at holde pige, men det var der ikke penge til, ej heller til mere lærerhjælp.

I foråret 1927 fandt Kolding tiden moden til forandring for både sig selv og skolen. Han var da 47 år. Han fandt en stilling som højskolelærer på St. Restrup husmandsskole v. Aalborg med fratræden ved friskolen i oktober. I en skoletime fortalte han os, at han ville endemens legen var god. Ingen havde antydning af utilfredshed, og alle kunne forstå hans ønsker om at blive højskolelærer mens tid var. Som sådan blev han anerkendt, og han fik senere skrevet og udgivet en verdenshistorie i tre bind.

Friskolen fik god tid til at finde en afløser. En 27 årig lærer på Sorø højskole hørte om den ledige plads ved et kursus på Askov højskole. Han meldte sig selv og blev sammen med sin forlovede, Marie Jørgensen, antaget til at passe skolen ved fælles hjælp for en årsløn på 2400 kr. Han hed Christen Vammen Jensen og havde sit kaldenavn Vammen fra sin fødeby ved Hobro. Marie var fra Horsens-egnen og havde læst et år på Hoven seminarium, før hun søgte til Elbæk lærerskole, hvor Vammen også havde fået sin uddannelse.

Lærerskiftet 1927. Foran 2. vindue: Vammen Jensen, foran døren Kolding og Marie, Sigrid Sørensen, Borre (flyttehjælp) og Helene Kolding. Foto i arkiveje.

Nye lærerfolk

Første gang vi så den nye lærer var ved skolens 12. fødselsdag 26. september om eftermiddagen. Han havde om formiddagen været i Hesselmed mose for at købe tørv til skolens og sin egen kakkellovn.

Kort tid efter kom han for at leve sig ind i sin nye stilling, mens Kolding gjorde rejseforberedelser. Efter afskeden fik vi fri nogle dage, mens Vammen rejste til Kerteminde, hvor Marie endnu var ansat. Der blev de ægteviede den 21.10 kl. 9, hvorefter bryllupsrejsen foregik med tog til Oksbøl, hvor skolekredsen modtog sit nye lærerpar ved en lille festlighed samme aften.

Dagen efter tog de skolen i besiddelse som deres egen. Vammen havde set og sanset meget, mens han var »vikar« for Kolding. Nu vidste han, hvad han ville med skolen og dens 52 børn – fremdeles i kun to klasser med en halv dag til hver. Koldings realklasse var ophørt med ham.

I tidens løb havde friskolen fået elever fra kommune-

skolen – sjældent omvendt. Hos os var der mildere klima på legepladsen, og eftersidning var ukendt, men en småsnakkende uro havde langsomt sneget sig ind i skolestuen i Koldings sidste år. Hans gode undervisning havde måske ikke været interessant nok for os? Vi var alle skyldige, men vidste det næppe selv, forældrene heller ikke. En ny lærer var måske det bedste råd. Han kom i oktober 1927.

Det skete en af de første dage, at en dreng gik et ærinde i byen for sin mor i det sidste frikvarter. Jeg gik med for selskabs skyld. Det skete så tit. Vi kom for sent til sidste time og fik besked om at komme ind i Vammens stue efter skoletid tillige med én mere, der var min sidekammerat. Det var en hidtil ukendt situation.

Venligt men bestemt fik vi at vide, at frikvarterer ikke var til byærinder uden forlov, og at min snak og anden tidsfordriv med min sidemand skulle høre op. »Jeg vil ikke ha det«

Det blev sagt helt uden tillægsord om at skamme sig o.s.v. Vammen ville blot have ro i sin skole, og det fik han. Ingen af os bar nag og intet ord slap ud til de andre børn eller til forældre. Tavlen var visket ren.

Og det blev spændende og interessant at gå i skole. Vammen havde evne til at vække barnets videbegær. Han lærte os at gøre iagttagelser i hverdagen, på skolevejen og i det hjemlige arbejde. Han fik bevilget en ny regnebog med tekster, så vi kunne læse os til en forklaring. Det var både dansk og regning. Nogle af os lærte således at hjælpe os selv, og Vammen fik mere tid til at hjælpe, hvor der var behov. Marie sad på katederet med facitlisten og lærte derved det enkelte barn og dets situation at kende. De tørre tal var altid ledsaget af et venligt, stilfærdigt ord. Senere fandt Vammen på at skrive opgaver til hovedregning på den store tavle. Så blev der lejlighed til at snakke i timen om, hvordan den skulle regnes. Regnetimen blev for mange dagens bedste time.

Danske stilopgaver skulle skrives hjemme. Første gang skulle vi skrive om en hjemlig arbejdsdag. Så lærte de nye lærerfolk også hjemmene at kende på en diskret måde. Vi

skrev bare løs ud fra parolen »korte sætninger, mange punktummer«.

Den nye sognepræst, Svend Jacobsen¹², var meget interesseret ved sin første »visitats« 30.4.1928 sammen med P. Christensen¹³, Gedbjerg og S.K. Madsen¹⁴, Oksbøl. Vi sang »Et jævnt og muntert virksomt liv på jord« det bedste vi havde lært til Laubs melodi. Det lød godt. Præsten skrev i dagbogen: »Standpunktet tilfredsstillende, bedst i regning og dansk«. For første og eneste gang stod der mere end blot navne.

Det var en selvfølge, at Vammen skulle være valgmenighedens kirkesanger og Marie dens organist. Deres musikalske evner var gode. Lønnen var lig med gratis medlemskab. Derudover var en indsats for det grundtvigske kirkeliv ikke deres sag. De var kommet for at holde skole, og det gjorde de.

Et generationsskifte var på vej i skolekredsen. Friskolens stiftere var ved at have udtjent som forældre, og nye hjem havde meldt sig til. De sidste havde et andet forhold til skolen og valgmenigheden end den inderkreds, der var blevet familien Koldings gode venner.

Vammen gav sig tid til at besøge alle hjem, også de beskedne. Efter skoletid gik han en tur i sine træsko og med sin stok. Hvis der var lys i stalden, gik han gerne den vej, så på dyrene og talte med folkene, hvis de havde tid. Næste gang så han enhver forandring siden sidst.

Af natur var han den begavede bonde med gode egenskaber som lærer for børn, en bonde der var født 50 år for sent til at være vinterlærer. Vi, som fik et par gode, lykkelige år i hans skole, anede ikke hans lønlige tanker om at vende tilbage til jorden og bondelivet igen. Vi anede heller ikke, at der blandt fremtrædende forældre blev lidt besvær med at vænne sig til, at de nye lærerfolk var anderledes end de gamle.

Ved generalforsamlingen 9.2.1929 meddelte formanden, at Vammen Jensen havde haft pladsen sagt op, men havde taget opsigelsen tilbage igen. Det sidste blev han takket for med forsamlingens tilslutning.

Skolens østgavl og lærerbolig o. 1930. Foto privateje.

Der havde været en anstrengt situation i nogle forældres engang så gode forhold til deres egen friskole. Den ærekære mand Vammen havde svaret igen på nogle kritiske, måske uovervejede ord, med at søge sin afsked. Sagen havde intet med løn, penge eller andre håndgribelige ting at gøre. Vammen var måske ikke helt sikker på, at han ville binde sig til en friskole, hvor forældres frihed kunne blive større end den ansvarlige lærers?

Det var i mit sidste skoleår, og jeg har en svag erindring om, at mine forældre og nogle flere før mødet 9.-2.-29 havde gjort, hvad gøres kunne for at beholde de gode lærerfolk.

Men den 15.11.1929 lå Vammens anden opsigelse på bestyrelsens bord. Efter moden overvejelse ville han hellere være bonde end skolelærer.

Beslutningen stod fast. Den 1. marts 1930 forlod de friskolen uden bitterhed. »De var for gode til os«, blev der senere sagt af ham, som havde kendt skolen længst.

Lærerskifte 1932. Midt i flokken: Bønløkke og Johanne m. sønnen Karl Johannes, yderst t.h. Maren Søndergaard fra Mors (Johannes søster). Foto privat eje.

Samme forår købte de et husmandsbrug øst for Hobro og fik en af deres friskoledrenge op til sig som medhjælp. Jeg opsøgte stedet 32 år efter og fandt dem som raske, tilfredse bønderfolk. Vammen var sygekassens forretningsfører dens tid ud. Da Marie blev syg og døde o. 1973 blev ejendommen solgt, og Vammen fik ophold på hjemmet Solgården i Arden, hvor jeg besøgte ham i 1985. Det var en god dag for os begge.

Der skulle findes en ny lærer. Blandt 30 ansøgere blev antaget Ingvard Bønløkke¹⁵ fra Skaarup på Fyn og hans kone, Johanne Søndergaard, fra Galtrup på Mors. Årsløn 2200 kr. Forinden havde kredsen skiftet formand. Gdr. Poul Tobiasen havde været det siden Anton Lauridsens afgang i 1924, og i 1930 blev han så afløst af gdr. Niels H. Nielsen, Borre. Dermed var generationsskiftet fuldbyrdet, men flere af de gamle vedblev at støtte skolen.

Fra 1. marts 1930 fortsatte Bønløkke og Johanne i samme spor som deres forgængere. Den aftenskole for

alle aldre, som Vammen havde begyndt, blev også fortsat.

Det var i Bønløkkes tid, landbrugskrisen blev alvorlig. Det kneb at få skolepengene ind til tiden. I februar 1932 fandt bestyrelsen det nødvendigt at foreslå en lønnedgang på 400 kr. »for at få Budgettet til at balancere«². Så skulle lærerfolkene nøjes med 1800 kr. om året. Nogle dage før generalforsamlingen sagde Bønløkke sin stilling op fra 1.8.1932. Han ville læse på studenterkursus med theologistudium for øje. Dermed bortfaldt lønforslaget.

Skoler og præster

Her er det nødvendigt at resumere andre hændelser end friskolens egne. Aal valgmenighed havde i 10 år ikke haft egen præst. Da pastor Eller i 1931 blev sognepræst i Varde, måtte han opgive sit venstrehåndsarbejde i Aal valgmenighed, hvis medlemskreds var svindende. Den embedsbolig, Eller forlod i 1922, var solgt, og penge til en præsteløn var få og små, men der var stadig en lille kreds, som ville fastholde egen menighed og egen præst, hvis der kunne findes en nøjsom mand. Andre så helst sognet samlet i en kirkelig helhed igen. Pastor Schou var jo forlængst borte, og den anden sognepræst efter ham¹² var ikke helt godkendt som missionsmand. »Han skulle omvendes«, blev der sagt ifølge et rygte.

I 1931 satte Bønløkke valgmenigheden i forbindelse med forstander Peder Bukh¹⁶, der efter fire kriseår på Vejstrup højskole stod uden elever og uden indtægt; han var kort sagt kørt fast. Bukh havde længe ønsket at blive præst i en fri menighed. Det blev han i Aal valgmenighed i efteråret 1931.

Han var da o. 36 år og havde kone og fire børn. De 1600 kr., der med nød og næppe kunne tilbydes ham i løn, var ikke nok til at leve af, men bedre end ingenting. Det vigtigste for Peder Bukh var at blive anerkendt og brugt som præst. Manden og menigheden havde brug for hinanden, og heldet stod dem bi. Ved Bønløkkes afgang fik han pladsen som friskoleleder og var dermed både præst og lærer. Med en ung lærerinde til hjælp i skolen var det en

god løsning for alle parter – for en tid. Bukhs samlede løn fra to kasser blev nogenlunde, og en enlig lærerinde kunne nøjes med 600 kr. årlig plus frit ophold.

Friskolens livsform blev anderledes uden skade. De skiftende lærerinder, Margrethe Hansen, Asta Mikkelsen og Esther Østergaard, var alle gode til at holde skole. Skolekommissionens tilsyn blev i 1934 overtaget af skolens gamle kending, J. P. Sørensen, efter skolekredsens eget valg. Han besøgte jævnligt skolen uanmeldt. Ifølge forhandlingsbogen var børn og lærere glade for hans nærvær. Det var han også selv.

P. Bukh og den lille menighed kom til kræfter under det nye system. I 1938 brød han op for at blive præst i Bering valgmenighed v. Aarhus. Der kunne han samle sig om at være præst og opnå lidt større løn end hidtil. Han kendte også en friskolemand på Fyn, der gerne ville afløse ham som præst og lærer i Oksbøl, og i august flyttede Helga og Thorvald Olesen ind i friskolen, hvor de hjalp hinanden med at holde skole for 25 børn, og han tillige blev valgmenighedens præst i de næste 11 år.

Friskolens officielle selvstændighed var ikke antastet af,

Lærerskiftet 1938. Mellem 2. og 3. vindue ses Metha og Peder Bukh, yderst t.h. lærerinde Esther Østergaard, Ulfborg. Foto privateje.

at dens leder også var præst og fik løn af to kasser, mest fra skolens, fordi den modtog et betydeligt statstilskud til lærerløn. Udadtill var det mest anset at være præst. Der blev sagt i krogene (hvor der siges så meget), at friskolen blev en præsteskole, og at menigheden snyltede på dens statstilskud og var et springbræt for vordende sognepræster. Men i skole og menighed var man tilfredse hver gang der kom nye folk. At sognepræsten, som nu hed Graabæk¹⁷, savnede Valgmenighedens folk i sin kirke for alsidighedens skyld, fik han ringe tak for at mene.

I 1949 blev Olesen sognepræst på Lemvigegnen. En friskolelærer fra Vestbirk, der hed Chr. V. Nielsen, var villig til at afløse. Det var nemt at finde lærere, der ville udvikle sig til præster, men det kneb at skaffe børn til friskolen af flere grunde. Det skyldtes (også) nogle forhold udenfor friskolens egne mure. Tidens og egnens udvikling kunne ingen isolere sig fra.

Friskolen var ved sit komme en moderne skole i forhold til sin samtid. Da den var størst, aflastede den kommuneskolen, hvad plads angik og var måske medvirkende til, at et stort skolebyggeri kunne udsættes helt til o. 1950, hvorved det fandt sit helt ideelle sted og fik plads til mere, end hvis der var blevet bygget (forkert) før 1940. Samtidig bredte eksamenstanker sig også blandt friskolefolk. »Dine børn kan ikke nøjes med det, du fik lært« blev der sagt i mangel skoledebat.

Den store, nye skole fik med rette et godt ry straks ved sin indvielse i 1953. Friskolens gode navn og rygte var dog fremdeles intakt, men det nye, moderne trak som en magnet – *der* havde fremtiden til huse.

I 1959 fik friskolens tredje lærerpræst sognekald på Hammelegnen. Det gav anledning til en ekstraordinær generalforsamling den 20.5. hvor formanden gdr. Niels Chr. Agersnap bl.a. sagde: »Der er i Dag 13 Børn, og der kan frem i Tiden ikke ses Mulighed for Tilgang udover en enkelt Familie. Alt tyder paa, at der i Løbet af 4 Aar vil være under det lovbefaede: 10 Børn i Gennemsnit i 3 Aar«² (minimum for opnåelse af statstilskud). Efter for-

Ribe amts gymnastik- og ungdoms kursuscenter, Strandvejen Oxbøl, tegnet af Gustav Holgersen 1983. Venstre halvdel af den højeste bygning var den gamle friskole (1916-59).

skellige udtalelser blev det enstemmigt vedtaget at nedlægge Oxbøl Friskole. – Aal valgmenighed vedtog samme aften at nedlægge sig selv. Begge dele skete med sorg, men af nødvendighed.

Friskolen havde mistet sin livskraft. Dens eneste synlige minde er den engang så store skolebygning – nu en lille del af et stort kursuscenter. Nye tider, nye behov.

Noter

1. Om Oxbøl Friskoles Forhistorie, af N. N. Høj, dyrlæge i Oxbøl 1908-24, i Varde 1924 til sin død i 1934.
2. Oxbøl friskoles forhandlingsbog, der tillige med det øvrige kildegrundlag opbevares i Blåvandshuk lokalhistoriske Arkiv i Oxbøl.
3. Jensinus P. Sørensen (kaldenavn J. P.) gdr. f. i Borre 1878, d.s.st. 1959, g. 1904 m. Marie Pedersen, f. i Thorup på Mors 1877, d. i Borre 1935.
4. Øvrige skoledistrikter var Vrøgum m. nord og Børsmose m. vest.
5. Valgprotokol for Aal kommune 1913.
6. Mygind, f. 1884 i Mygind s.v. Randers, hed iflg. kirkebog Kristen Mogensen Jensen Mygent, men havde forskellige kaldenavne fra sted

- til sted. Lærereksamen Gedved 1906, lærer i Bredho, Tistrup. 1909-17, førstelærer i Hvejsel v. Vejle 1917 til sin død i 1953.
7. Jens W. Stockholm Vindfeld (1862-1931) ejer af Hesselmed hovedgård 1898, fmd. i Aal Sogneråd 1903-09, amtsrådsmedl. 1910-16, bidragsyder til friskolen 1915, udnævnt til dens revisor 1916.
 8. Citater fra Varde Folkeblad 16.11.1915.
 9. Anton Lauridsen, gdr. f. i Skjødstrup 1875, d.s.st. 1939, fmd. i friskolen 1915-24, kasserer 1926-28, tilsynsf. 1938-39.
 10. Hans P. Sørensen, f. i Kjelst 1887, lærereksamen Gedved 1915, vikar v. Oxbøl friskole febr.-aug. 1916 (for lærer Kolding). Efter 1920 overlærer i Gram.
 11. Olaf Lauridsen, f. i Skjødstrup 1907, ældste søn af A. L., cand. mag. lektor i Helsingør.
 12. Svend O. E. Jacobsen, f. i Frederikshavn, sognepræst i Aal 1928-35, i Slaglille-Bjernede 1935-1947.
 13. Peder Christensen, gdr. f. i Gedbjerg 1883, d.s.st. 1950, mdl. af Aal sogneråd 1925, fmd. 1929-46 og mange andre off. hverv.
 14. Søren Kristian Madsen, f. i Børsmose 1862, d. i Oksbøl 1942, skrædderm. i Oksbøl, mange tillidshverv bl.a. i Indre mission.
 15. Ingvard Bønløkke (1904-79) og Johanne (1907-) havde friskolelærerudd. fra Elbæk lærerskole v. Horsens. I. B. var sognepræst i Engum v. Vejle 1941-74. Ældste s. Karl Johs. B. f. i Oksbøl 1931 er sognepræst i Ølsted v. Horsens, Johanne bor i Horsens.
 16. Peder Bukh, f. 1895 i Flade på Mors, fri uddannelse, højskolel. Olle-
rup 1920-27, forstander og ejer af Vejstrup højskole 1927-31, præst i Aal valgmenighed 1931-38, i Bering v. Århus 1938-65. Skribent i Kerteminde til sin død 1984.
 17. Halvor B. Graabæk, f. 1909 i Fredericia, cand.theol. 1934, sognepræst i Aal 1936-53, i Vejlbj v. Århus 1953-79.

Litteratur liste

- Fra Aal Sogn, af Edv. Eller i »Fra Ribe Amt« 1961.
Fra det kommunale skolevæsen i Ribe Amt, af Harald Nielsen.
Hvejsel Sogn, af Knud M. Hove 1949.
Erindringer fra min Konfirmationstid, af J. P. Sørensen 1913.
Breve og avisudklip o. friskolens 25 års dag 1941.
Breve fra Niels Kristensen 1865-1913. Et tidsbillede fra Aal sogn, v.
Frode Sørensen. Hist. Samfund 1984.
Skoledagbøger 1916-56.
Folket formede mig, erindringsbog af Peder Bukh 1977.

Frode Sørensen, Borrevej 5, 6840 Oksbøl. Født 1915, fhv. gårdejer, arkivmedarbejder ved Blåvandshuk lokalhistoriske arkiv. Artikel i »Fra Ribe Amt« 1981, har udgivet »Breve fra Niels Kristensen 1865-1913 – et tidsbillede fra Aal sogn« (1984). Modtog i 1984 H.K. Kristensen-prisen.